

UDK 327(4-672EU:470)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1188, стр. 145–166
Прегледни научни рад
Примљен: 28.2.2023.
Прихваћен: 20.5.2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1188.7
CC BY-SA 4.0

Невена СТАНКОВИЋ¹

Перспективе односа ЕУ и Русије крз призму рата у Украјини²

САЖЕТАК

Односе ЕУ и Руске Федерације традиционално карактерише дихотомија сарадње и политичких сукоба. Историја компликованог односа какав имају ЕУ и Русија, представља збир здруженог дејства већег броја фактора, у условима сложене политичке, економске и безбедносне интеракције. У раду се анализира будућност односа ЕУ и Русије, кроз призму украјинске кризе и текућег оружаног сукоба, на темељу поставки неокласичне реалистичке теорије. Полазећи од тврдње да је рат у Украјини оптерећене односе ЕУ и Русије додатно заоштрио, насилно оголивиши спорна питања, присутна у различитим аспектима међусобних односа, ауторка анализира могућности ресетовања односа ЕУ и Русије, испитујући у тим оквирима предуслове за евентуалну смислену коегзистенцију у времену које предстоји. На том трагу, закључује се да су темељно стратешко преиспитивање уз подељену одговорност сукобљених актера, у овом случају ЕУ и Русије, полазна основа за потенцијалну изградњу мање конфронтирајућег односа у догледној будућности. Иако у изазовном тренутку, проналажење предуслова за одржив *modus vivendi* између ЕУ и Русије

¹ Научни сарадник у Институту за међународну политику и привреду, Београд, E-mail: nevena@diplomacy.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0000-0003-1800-6227>.

² Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2023. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2023. године.

намеће се као приоритет и вероватно једини реалан сценарио за одрживу коегзистенцију.

Кључне речи: ЕУ, Русија, Украјина, украјинска криза, рат, *modus vivendi*

Perspectives of EU-Russian relations through the prism of the war in Ukraine

SUMMARY

Relations between the EU and the Russian Federation have traditionally been characterised by a dichotomy of cooperation and political conflict. The history of the complex relationship between two actors is a result of the joint action of numerous factors in the context of complex political, economic, and security interactions. The paper analyses the future of relations between the EU and Russia through the prism of the Ukrainian crisis and ongoing military conflict based on the assumptions of the neoclassical realism theory. Starting from the thesis that the war in Ukraine has additionally sharpened complicated relations between the EU and Russia, exposing controversial issues presented in various aspects of mutual relations, the paper analyses the possibilities for a reset of relations between two powers, examining preconditions for a possible meaningful existence in the upcoming time. The conclusion is that the critical strategic assessment and shared responsibility of both conflicted actors, in this case the EU and Russia, represent the initial basis for potential less confrontational relations in the foreseeable future. At this demanding international moment, finding preconditions for a sustainable *modus vivendi* between the EU and Russia has to be a priority and probably the only realistic scenario for sustainable coexistence in the future.

Keywords: EU, Russia, Ukraine, Ukrainian crisis, war, *modus vivendi*.

Увод

У периоду након Хладног рата, односи ЕУ и Русије имају велики значај за целокупне међународне односе. Иницијативе које су циљале на развој политичког дијалога и сарадње у управљању кризама у суседству, нису дале озбиљнији напредак у пракси, због често супротстављених политичких ставова ЕУ и Русије. Глобална стратегија за спољну и безбедносну политику Европске уније, из јуна 2016. године, трасирала је пут новој етапи у односима два актера, наводећи да „управљање односима са Русијом представља кључни стратешки изазов”.³ У системској конкуренцији каква постоји између Русије и ЕУ,

³ “Shared Vision, Common Action: A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, EEAS, June 2016.

Украјина нужно игра кључну улогу, због своје величине, локације, историје, динамичног грађанског друштва, и у политици Кремља традиционално заузима посебно место. Како је украјинска криза (између осталог) генерисала расцеп у односима Русије и ЕУ, спречавање даљег продубљивања тензија у овом односу захтевало је озбиљан ангажман обе стране, у циљу превенције будућег конфликта и дугорочне нестабилности Европе.⁴ Ипак, „Евромајдан“, руска анексија Крима и оружани сукоб у Донбасу, били су увертира за турбулентна дешавања у Украјини, уводећи украјинску кризу у нову фазу, која је у коначници ексалирала у рат Русије и Украјине. У раду се истражује да ли је оружани сукоб у Украјини, као последњи реметилачки фактор у односима ЕУ и Русије, у потпуности блокирао могућности ресетовања односа између два актера. Теоријске тврдње неокласичног реализма користе се као полазиште у анализи предуслова за потенцијални модел смислене коегзистенције у времену које предстоји.

Као „логичан, допуњујући наставак структурног реализма“, неокласична реалистичка школа главне узроке дешавања у међународним односима проналази у људској природи и унутрашњим обележјима држава.⁵ У анализи спољне политике државе и државних стратегија, овај теоријски правац полази од релативне материјалне моћи и положаја државе у међународном систему као независних варијабли, након чега у анализу уводи тзв. интервенишуће варијабле, под које подводи начин на који државе тумаче спољно окружење и на њега реагују. На овај начин је могуће објаснити како системски притисци, односно структурни фактори, као интервенишуће варијабле, утичу на спољнополитичко понашање држава.⁶ Одговори држава на системске сигнале не морају нужно бити оптимални, већ државе бирају једну од могућих спољнополитичких опција која се највише уклапа у погледе њихових лидера, који су првенствено утемељени на идеологији, перцепцији, уверењима и парадигми, што у крајњем опредељује компетитивну или кооперативну опцију државе. Русија односе са суседима сматра пресудним за своје стратешке и националне интересе, перципирајући ЕУ као претњу својим спољнополитичким циљевима. Руско руководство није вољно да изгуби оно што сматра традиционалном сфером руског утицаја,

⁴ Ana Jović-Lazić & Ivona Lađevac, “Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World”, in Branislav Đorđević, Taro Tsukimura & Ivona Lađevac (eds.), *Social and Economic Problems and Challenges in the Contemporary World*, Doshisa University & IPE, 2017, 136.

⁵ Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman & Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 35.

⁶ Gideon Rose, “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, *World Politics*, vol. 51, no. 1, 144–172.

укључујући и *de facto* контролу Украјине и на таквој парадигми формулише своје спољнополитичке циљеве. За неокласични реализам није пресудно да ли је перципирани геополитички контекст објективно стваран, већ то каквим га лидери перципирају, што утиче на формулисање спољне политике државе у садашњости.

Анализирајући развојни пут украјинске кризе, први део рада показује да је тренутни сукоб у Украјини кулминација прогресивног погоршања односа између Русије и Запада. У другом делу рада анализира се политика ЕУ и њених држава чланица према украјинској кризи током различитих фаза трајања кризе, као и прерасподела моћи унутар ЕУ изавана руско-украјинским ратом. На примеру украјинске кризе и текућег рата, показује се да су због често супротстављених интереса држава чланица, јединство и кохезија у спољној политици ЕУ променљива категорија, што се очитовало и у њеном наступу према Русији. У последња два поглавља, разматрају се (не) могућности ресетовања односа ЕУ и Русије и испитују предуслови за потенцијани модел смислене коезистенције у времену које предстоји. Методе истраживања коришћене у раду оличене су у анализи садржаја релевантних докумената и анализи дискурса.

Од украјинске кризе до рата

Од новембра 2013. године Украјина је претрпела три велике кризе, које су се драматично одразиле на односе ЕУ и Руске Федерације. Украјина се најпре суочила са кризом политичког режима којем је оспорен легитимитет, што је довело до тзв. мајданског преврата („Евромајдан“). Одлука украјинске владе да суспендује потписивање Споразума о придруживању и дубокој свеобухватној зони слободне трговине са ЕУ, изазвали су до тада највеће протесте у историји Украјине. Део аутора управо ове догађаје, односно моменат неспремности Украјине и њеног тадашњег председника Виктора Јануковича (*Виктор Јанукович*) да потпишу Споразум о придруживању са ЕУ, сматрају кључним за избијања украјинске кризе, која ће умногоме оптерети односе Русије и Запада.⁷ Док су децембар 2013. обележили насилни сукоби демонстраната против овакве одлуке власти, Украјина наилази на финансијску и енергетску помоћ Русије, која пројекат Евроазијске економске уније оставља по страни. Према речима Џона Миршајмера (*John J. Mearsheimer*), одлука о расписивању избора у Украјини уз посредовање ЕУ, након одласка Виктора Јануковича са места председника у фебруару 2014. године, из руске перспективе је

⁷ Драган Петровић & Рајко Буквић, *Украјинска криза 2013–2019*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, 112.

тумачена као државни удар који је имао за циљ наметање антируског, прозападног режима.⁸ Након спроведеног референдума о статусу Крима, убрзо је уследила руска војна интервенција и анексија Кримског полуострва, чиме је срушена сувереност Украјине над полуострвом, а Крим је 18. марта 2014. године инкорпориран у Руску Федерацију. Почетак нове, односно продубљивање постојеће кризе, која је додатно угрозила интегритет Украјине, везује се за протесте у источноукрајинским градовима Доњецку и Луганску, током априла 2014. године од стране наоружаних демонстраната. Демонстранти у самопроглашеној Доњецкој и Лугањској народној републици захтевали су референдум о независности региона Донбаса. Сличне групе су деловале и у другим градовима југоисточне Украјине, а цео споменути регион, Кремљ је означио као Новорусију, наглашавајући тако историјске везе са Русијом.⁹ У настојању да казни руски режим за анексију Крима, ЕУ у априлу 2014. године, уводи две рунде економских и персоналних санкција Русији, суспендујући њено чланство у групи Г8. Дипломатским напорима у јесен 2014. године, на преговорима у Минску, дошло је до споразума потписивањем Минског протокола који је у том тренутку значио прекид борбених дејстава, а под надзором ОЕБС-а.¹⁰ Тежећи да осигура доследно поштовање споразума, ЕУ је увела Русији трећу рунду проширених санкција. Ипак, средином јануара 2015. године сукобљене стране су фактички престале поштовати садржај протокола, чиме су се окршаји наставили, па убрзо долази до нових преговора који су у фебруару 2015. резултирали потписивањем другог Минског споразума. Поред спровођења одредби садржаних у првом протоколу, други споразум из Минска је захтевао доношење новог украјинског устава, који би гарантовао ширу аутономију истоку земље, узимајући у обзир специфичности „појединих округа доњецких и луганских региона” и увођење концепта децентрализације.¹¹

Иако се чинило да су украјински западни савезници успостављањем дипломатског оквира за решавање кризе, донекле спречили њено продубљивање, враћање Украјини територија ван контроле Кијева, остало је без успеха. Мински споразум представљао је компромис који је задовољио тадашње елементарне интересе страна потписница, обезбеђујући престанак активних борби у годинама које су уследиле.

⁸ John J. Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West' Fault – The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 5, 2014, 78.

⁹ Sergiy Kudelia, "Ukraine Crises and the Limits of Transatlantic Cooperation", in Gordon Friedrichs, Sebastian Harnisch, Cameron G. Thies (eds.), *The Politics of Resilience and Transatlantic Order: Enduring Crisis?*, Routledge Taylor & Francis Group, 2019, 43.

¹⁰ Споразум из Минска: Примирје у Украјини од 15. фебруара, <http://www.ambasadarusije.rs/sr/vesti/sporazum-iz-minska-primirje-u-ukrajini-od-15-februara>, 16/10/2022.

¹¹ "Све о Минским споразумима", *Sputnik*, 10. decembar 2022.

Ипак, споразум није донео трајно решење. Противречности које је носила ова криза испоставиле су се сувише комплексним (у погледу затегнутости односа Кијева и Москве), са дуготрајним дејством и импликацијама које су се неминовно очитовале, чак шест година касније. Европски савет је у мају 2021. године одржао стратешку дебату о Русији у којој је реafirмисао посвећеност принципима Глобалне стратегије, а Жозеп Борел (Josep Borrell), Високи представник ЕУ за спољну политику и безбедност, у свом извештају из јуна подвукао је важност селективног ангажовања са Русијом (у областима као што су борба против тероризма и међуљудски контакти).¹² Мада се, према мишљењу аналитичара, чинило да ће пролеће 2021. године донети деескалацију, створивши услове за „лако ресетовање“ односа између Русије и Запада, од октобра 2021. године динамику кризе обележило је појачано гомилање руских трупа на украјинској граници и конкретни захтеви Русије Западу у погледу „безбедносних гаранција“ у Европи.¹³ Упркос активної дипломатији (присутної у више формата) на релацији Русија – Запад, која је обележила почетак 2022. године, Руска Федерација је 21. фебруара 2022. признала две самопроглашене државе унутар граница Украјине, Доњецк и Лугањск.¹⁴ Затим је 24. фебруара уследио улазак руских снага на територију Украјине, чиме је отпочео највећи међудржавни оружани сукоб на тлу Европе након Другог светског рата. Убрзо је уследила руска масовна копнена инвазија из различитих праваца на кључне украјинске градове. Русија је свој потез оправдала као одговор на егзистенцијалну претњу у контексту ширења НАТО алијансе на исток, односно Украјину, апострофирајући и непридржавање одредби Минских споразума од стране Кијева. На тим основама, руска инвазија на Украјину оцењена је као реакција на „прогресивну“ промену статуса Украјине из тампон зоне у будућу чланицу ЕУ и НАТО, али и упозорење њеним суседима на економски, енергетски и геополитички утицај Русије.¹⁵ Русија је оптужила Украјину да чини геноцид над руским и русофоним становништвом у југоисточној Украјини позивајући се на конкретне бројке, што су украјинске власти одбациле.¹⁶ Иако су успеси руске војске обележили прве дане инвазије, укључујући заузимање аеродрома Гостомељ у

¹² “Joint Communication On Eu-Russia Relations – Push Back, Constrain And Engage”, European Commission, October 10 2022.

¹³ Владимир Трапара, „Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: „обуздавање 2““, *Међународни проблеми*, vol. 74, no. 4, 2022, 514.

¹⁴ “Russia recognizes independence of Ukraine separatist regions”, *DW*, February 21, 2022.

¹⁵ Nayef Al-Rodhan, “Implications for Geopolitics and Outer Space Security”, in Thomas Greminger & Tobias Vestner (eds.), *The Russia-Ukraine War’s Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis*, Centre for Security Policy, Geneva, 2022, 14.

¹⁶ “Putin Says Conflict in Eastern Ukraine ‘Looks Like Genocide’”, *AP*, December 10, 2021.

близини Кијева, општа је оцена да је украјински отпор далеко већи него што је било ко у Кремљу очекивао.¹⁷ Првих шест месесеци рата протекло је у руској иницијативи која је донела заузимање важних стратешких места (попут Херсона и географске споне између Крима и Доњецке области). Након тога, наизменично се смењују покушаји руске офанзиве и украјинске контраофанзиве, где обе стране имају одређене успехе, попут украјинског повратка града Херсона на десној обали Дњепра (након повлачења руске армије), крајем 2022. године и руског заузимања града Соледара, уз приметну офанзиву дуж целе линије Донбаса почетком 2023. године. Упоредо са војним дејствима, Украјина добија војну помоћ Немачке у виду тешке оклопне механизације. Ни годину дана од почетка оружаног конфликта у Украјини, крај се не назире. Говорећи о перспективама рата у 2023. години, анализе су махом сагласне да између сукобљених страна постоји велико размимоилажење у визијама по питању окончања рата.¹⁸ С обзиром на то да је Русија донела одлуку о инвазији, њени захтеви за заустављање оружаног сукоба се у јавном дискурсу оцењују као максималистички, супротстављени мировом плану од Десет тачака који је представио украјински председник Володимир Зеленски (*Володимир Зеленський*).¹⁹

Немачко-француска осовина у политици Уније према украјинској кризи

Након 2014. године и руске анексије Крима односи ЕУ и Русије су се погоршали, а санкције ЕУ против Русије и руске контрамере, уз веће супституције руског увоза, довеле су до пада трговине. Хронолошка анализа украјинске кризе показује да је активност Уније била примарно присутна до руске анексије Крима, када је њена улога доспела у други план. До тада, главне политике Уније у односу на украјинску кризу укључиле су дипломатско посредовање (до смене Виктора Јануковича), увођење економских санкција Русији, политику придруживања и финансијску помоћ Украјини. Мински споразуми су постигнути под окриљем ОЕБС-а, уз претходно деловање Трилателарне контакт групе за Украјину и интензивно француско-немачко посредовање. Ова криза је јасно у пракси демонстрирала да се односи ЕУ према другим

¹⁷ Manotar Tampubolon, "Russia's Invasion of Ukraine and its Impact on Global Geopolitics", *European Scientific Journal*, vol. 18, no. 20, 2022, 56.

¹⁸ *Is the end of the Russian-Ukrainian war in sight?*, IFIMES, <https://www.ifimes.org/en/researches/2023-ukraine-is-the-end-of-the-russian-ukrainian-war-in-sight/5130?>, 26/1/2023.

¹⁹ *Ukraine has always been a leader in peacemaking efforts; if Russia wants to end this war, let it prove it with actions – speech by the President of Ukraine at the G20 Summit*, www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141, 26/1/2023.

релевантним актерима међународне политике, у овом случају Русије, не могу посматрати одвојено од односа водећих држава чланица према њој. Коначно, чланице ЕУ нису постигле јединство у погледу наступа и начина ношења са Русијом у будућности, а вертикална усклађеност као принцип кохеренције у спољној политици ЕУ остала је и даље проблематична.²⁰ Иако су се односи са Москвом озбиљно погоршали током 2015. године, како је констатовано у осврту на Европску политику суседства, државама чланицама је остављена могућност „конструктивне сарадње“ са Русијом у питањима од регионалног значаја.²¹

Током протекле две деценије и ере „путиновске Русије“, Немачка је постала кључни актер у спољној политици ЕУ према Руској Федерацији. Крајем 2000-их, Берлин је почео снажније да заступа своју позицију унутар Уније, посебно кроз промоцију „европске остополитике“.²² Очигледан показатељ оваквог приступа био је пренос Партнерства за модернизацију, првобитно немачко-руске билатералне иницијативе, на ниво ЕУ. Ипак, све уочљивије разлике руског унутрашњег поретка у односу на западни либерални модел, постепено су се негативно одражавале на овај билатерални однос. Руска анексија Крима и подршка сепаратистичким снагама у Донбасу од 2014. године означили су кључну прекретницу у билатералном односу Немачке и Русије. Тензије између Немачке и ЕУ, с једне стране, и Русије, с друге, прерасле су у пуну кризу и међусобно увођење санкција. У овом контексту, Немачка је и даље била лидер у креирању политике ЕУ, али са другачијим ставом. Реторика о партнерству је стављена на чекање и замењена је политиком која комбинује санкције и обуздавање са дијалогом и секторском сарадњом (попут области енергетике и преговора у вези са иранским нуклеарним програмом). Током прве три украјинске фазе, политика санкција ЕУ, потрага за дипломатским (а не војним) решењем и споразум Минска 2, били су главни исходи берлинског руководства. Немачка, са својом растућом енергетском зависношћу од Русије од 2015. године (чак 65 одсто немачког гаса долазило је из Русије) и њеном подршком гасоводу Северни ток 2, имала је посебно проблематичну позицију.

С друге стране, реакција Француске на украјинску кризу такође је потврдила промену њене политике према Русији. Париз је играо активну улогу у посредовању и напорима за решавање сукоба око Украјине, иако се овај регион никада није убрајао међу његове главне

²⁰ Денис Ћорагић, „Лисабонски уговор као одговор Европске уније на геополитичке изазове – осврт из 2015. године“, *Зборник најбољих мастер радова о ЕУ*, Факултет политичких наука, 2016, 126.

²¹ “JOIN(2015) 50 final”, European Commission, November 18, 2015.

²² Marco Siddi, “Germany: The Leader of the EU’s Russia Policy”, in Marco Siddi (ed.), *EU member states and Russia: National and European Debates in an Evolving International Environment*, Finnish Institute of International Affairs, 2018, 35.

геостратешке приоритете. Француска је прогресивно постајала све одлучнија по питању ЕУ санкција Русији, упркос новом динамизму и будућим обећањима њених економских односа са Русијом.²³ Ескалација сукоба у Украјини током 2015. године очигледно је условила нову дипломатску иницијативу Француске и Немачке, која је резултирала другим Минским споразумом под надзором ОЕБС-а. Како је Пољска од почетка кризе била прилично активна чланица Уније, истрајна у свом ставу и инсистирању на оштрим мерама против Русије, управо су Француска и Немачка, као водеће државе Уније, остале једини посредници и гаранти Минског споразума за Русију. На овај начин се омогућило смањење утицаја антируски настројених чланица ЕУ из преговора. Непризнавање резултата ниједног од три референдума од стране западних држава, била је окидач најпре за дипломатски притисак Европског савета усмереног ка Русији, а потом и за увођење рестриктивних мера због насиља, анексије Крима и умешаности Руске Федерације у конфликт у Украјини. Међу рестриктивним мерама које је ЕУ увела Руској Федерацији издвајају се дипломатске мере (обушављени редовни самити ЕУ – Руска Федерација, суспензија Русије из групе Г8), рестриктивне мере (уведене за појединце и привредне субјекте у виду замрзавања имовине и забране путовања; мере економских ограничења према Русији и мере које се тичу ограничења економске сарадње). Посебну групу мера представљају оне које су уведене према Криму, укључујући и Севастопољ (која је посебан регион због присуства руске Црноморске флоте).²⁴ Упркос њиховом продужавању, па обушављању условљеном применом другог Споразума из Минска, ЕУ је остала доследна режиму рестриктивних мера, које је у светлу нових догађаја прилагођавала и по потреби проширивала. Питање судбине економских санкција током трајања украјинске кризе, провлачило се у готово свим фазама циклличног увођења санкција Русији, с обзиром и на руске контрамере, односно ембарго који је Русија увела на читав низ производа из ЕУ и САД. Режим рестриктивних мера, упркос јединственом наступу ЕУ, показао је своје лице и налачје, испољивши неслагања између самих држава чланица. Мимоилажења у погледу оправданости, обима и продужења самих санкција, била су присутна међу државама чланицама, од самог ступања на снагу политике санкција. Док су Финска, Чешка, Словачка заговарале тзв. мекши приступ, који је циљао на ублажавање санкција, Мађарска, Италија и Аустрија су се противиле постојећим и увођењу нових

²³ David Cadier, "France's Russia Policy from Europeanisation to Macronisation", in Marco Siddi (ed.), *EU member states and Russia: National and European Debates in an Evolving International Environment*, Finnish Institute of International Affairs, 2018, 46.

²⁴ Игор Новаковић & Јована Богосављевић, „Европска унија и Руска Федерација – питање санкција“, *ISAC Policy Perspective*, ISAC Fund, 2018, 3–4.

санкција. Коначно, нејединствен став међу државама чланицама по питању начина „ношења“ са Русијом, ограничио је способност Брисела да осмисли јаснију и конкретнију политику према Русији, иако су оваква настојања ЕУ била присутна у првим фазама трајања украјинске кризе. ЕУ је задржала санкције које су увођене од 2014. године, али је избегавала радње које би оштетиле велике енергетске пројекте или економску сарадњу, за које се и даље сматрало да су вредни за обе стране.

Прерасподела моћи унутар ЕУ у контексту руско-украјинског рата

У Глобалној стратегији за спољну и безбедносну политику ЕУ из 2016. године, ЕУ је потврдила своје „очекивање“ да Русија поштује међународно право и принципе на којима је изграђен европски безбедносни поредак (позивајући се на Париску повељу из 1990. и Меморандум из Будимпеште из 1994. године). На темељу пет принципа политике ЕУ према Русији, које је изнео Савет за спољне послове ЕУ у марту 2016. године, Брисел је позвао на пуну примену споразума из Минска ради спречавања даљег сукоба у Донбасу.²⁵ Уједно, ЕУ је нагласила своју спремност за даљи развој односа са шест постсовјетских земаља кроз пројекат Источног партнерства. Упркос иницијативама за усклађеним наступом, контрадикторни сигнали из земаља чланица ослабили су позицију ЕУ у односу према Русији. С друге стране, руско руководство је појачало ову неизвесност стварајући конфузију у ЕУ кроз утицај на информациони простор и јачање актера и наратива који су додатно ослабили заједничку позицију ЕУ.²⁶ У вези с тим, Европска служба за спољне послове навела је у свом извештају у марту 2021. године да је Немачка главна мета руских дезинформација и имплицитно једна од најрањивијих земаља на руски утицај.

Осим што је срушио безбедносни поредак који је наступио у Европи након Хладног рата, руски напад на Украјину, у фебруару 2022. године, одразио се и на промене у безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ. ЕУ је и овога пута демонстрирала свој кључни проблем који се тиче стратешке мањкавости. Рат је у крајњој линији показао да НАТО остаје главни гарант безбедности у Европи у овој ситуацији, а САД, као његова најмоћнија чланица, лидер западних земаља. Кључне мањкавости у спољнополитичком наступу Уније, које је рат у Украјини демонстрирао, приписују се најпре лошој координацији међу државама чланицама,

²⁵ “The EU’s Russia policy: Five Guiding Principles”, European Parliament, February 2018.

²⁶ Stefan Meister, *A Paradigm Shift: EU-Russia Relations after the War in Ukraine*, Carnegie Europe, <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>, 15/12/2022.

недовољној самозаштити од дезинформација и хибридних напада, војном одвраћању, економском и енергетском раздвајању, као и малој отпорности на руски утицај.

Утицај рата одразио се и на прераспodelу моћи унутар ЕУ, којом је ослабљена француско-немачка „осовина“, а дат ветар у леђа источним држава чланицама.²⁷ У том контексту, промена немачке спољне и безбедносне политике као реакција на оружани сукоб у Украјини била је веома приметна. У свом обраћању немачком парламенту, немачки канцелар Олаф Шолц (*Olaf Scholz*) назвао ју је „историјском прекретницом“, апострофирајући да „поред обезбеђивања оружја Украјини за самоодбрану, Немачка мора успоставити специјални фонд од 100 милијарди евра за немачку војску“.²⁸ Та средства би била искоришћена за покривање мањкавости у основној војној опреми (о чему су немачки медији доста спекулисали последњих месеци), али и за инвестирање у ново наоружање попут борбених дронова. Одлука о трансформацији Немачке у војно снажну државу представља свакако радикални помак у немачкој и западној политици, која је доминирала од краја Другог светског рата и предвиђала ограничење наоружавања Немачке. Додатно се наводи да Немачка остаје посвећена подршци новим корацима за повећање колективне одбране НАТО на Балтику и у источној Европи. Преузимање власти Олафа Шолца у осетљивом моменту у Европи, последице пандемије Ковид-19, и коначно почетак рата у Украјини, учинили су стартну позицију Немачке у руско-украјинском сукобу независном. Према речима аутора, реакције немачке владе на руску инвазију означиле су раскид са њеном традиционалном немачко-руском политиком заснованом на дипломатији и трговини, за коју се сада сматра да је у извесној мери „неуспела“.²⁹ Немачкој влади се замера да је била спорија и опрезнија од других земаља у доношењу одлука да подржи Украјину војним средствима, не остављајући тиме утисак кохерентне стратешке подршке. Упркос њеном стартном залагању за јасну артикулацију рестриктивних мера унутар ЕУ, немачко ангажовање у руско-украјинском рату

²⁷ Невена Здравковић, „Препакивање моћи у Европи: Рат у Украјини ослабио осовину и дао ветар у леђа амбицијама Пољске и источних чланица ЕУ“, *Euronews Serbia*, 15. јануар 2023.

²⁸ *Policy Statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin*, The Federal Government, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/search/policy-statement-by-olaf-scholz-chancellor-of-the-federal-republic-of-germany-and-member-of-the-german-bundestag-27-february-2022-in-berlin-2008378>, 20/11/2022.

²⁹ Lea Konrad, Murad Nasibov, Fabian Schöppner & Andrea Gawrich, “Russia’s Invasion of Ukraine: Reactions from IOs and other Key Regional Actors Global and Regional Implications”, *Eurasia Global Policy Paper*, JLU, no. 1/11, 2022, 3.

оцењено је као недовољно.³⁰ На трагу изреченог, могућ је закључак да Немачку чекају динамичне дебате, пре свега око њеног дугогодишњег принципијелног става око извоза оружја у треће земље, нарочито у конфликтне регионе.³¹

Француски председник Емануел Макрон (*Emanuel Makron*) покушао је да попуни празнину коју је оставио недостатак немачког вођства у рату, али без много успеха. Упркос комуникацији лидера Француске и Немачке са руским председником Владимиром Путином, чини се да ниједна од ове две земље нема капацитет за утицај. Немачка спољна политика није једина која се од почетка конфликта у Украјини, у фебруару 2022. године, променила. Исто се може констатовати и за Пољску, као чланицу ЕУ чије је деловање на глобалном нивоу доживело заокрет. Наиме, од 2015. године, углед Пољске у оквиру ЕУ био је прилично пољуљан доласком на власт десно оријентисаних конзервативних партија, што је оцењено као удар на пољски правосудни и медијски систем, демократске тековине и ЕУ (слично као у случају Мађарске). У таквим околностима ЕУ је применила механизам владавине права, смањујући финансирање из буџета ЕУ. Непосредно пре почетка руске инвазије на Украјину, Суд правде ЕУ одбио је пољско-мађарску жалбу, што је отворило врата примени споменутог механизма од стране ЕУ. Ипак, од почетка руско-украјинског рата улога Пољске унутар ЕУ, али и на глобалном нивоу, из темеља се мења. Због свог географског положаја, Пољска постаје кључна земља Уније кад је у питању хуманитарна и војна помоћ Украјини. Пољска је своју одговорност и улогу чворишта за транспорт оружја и хуманитарне помоћи у Украјину прихватила, учествујући и самосталним капацитетима. У делу стручне јавности заступљен је став да је управо Пољска у позицији да тренутно оствари пресудан утицај на било коју даљу стратегију ЕУ према Украјини и Русији.³² Безбедносна улога Пољске, као граничне земље ЕУ и НАТО ка истоку, постала је приоритетна у односу на вишегодишње назадовање у домену владавине права.³³ Последично, позиција Пољске од почетка рата у Украјини драстично повећава пољски углед унутар ЕУ, остављајући примену механизма владавине права од стране ЕУ у

³⁰ Ibid.

³¹ У немачкој јавности и политичким дебатама често се потеже за аргументом немачке историјске одговорности у погледу војних сукоба из 20. века у Европи, те свака „милитаризација“ наилази на одређени отпор у друштву и негативне реакције дела јавности.

³² Lea Konrad, Murad Nasibov, Fabian Schöppner & Andrea Gawrich, "Russia's Invasion of Ukraine: Reactions from IOs and other Key Regional Actors Global and Regional Implications", op. cit., 4–5.

³³ Невена Здравковић, „Препакивање моћи у Европи: Рат у Украјини ослабио осовину и дао ветар у леђа амбицијама Пољске и источних чланица ЕУ”, op. cit.

другом плану. С друге стране, повећање одбрамбених буџета појединих чланица ЕУ, попут Румуније, Литваније, Летоније и Естоније, показује да Пољска није изолована чланица у јачању Источног блока, након избијања руско-украјинског сукоба.

Актуелни сукоб у Украјини показао је да је ЕУ суочена са потребом изградње дугорочне визије, као основе за кординисану и кохерентну спољну политику према Русији, која мањка у дужем временском периоду. У оквиру потенцијалног редефинисање политике Уније према Русији крећу се и предлози који Немачку скидају са позиције лидера нове политике. Иако се позивају на неуспех Берлинског приступа током трајања руско-украјинског рата, овакве идеје захтевају релевантан критички осврт, који узима у разматрање уравнотежен приступ између интереса већих и мањих држава чланица.

(Не) могућност ресетовања односа ЕУ и Русије

И до актуелног рата у Украјини односи ЕУ и Русије били су довољно оптерећени бројним питањима, идентификованим у различитим областима од узајамног интереса. Ривалски пројекти које су ЕУ и Русија покренуле у заједничком суседству, довели су до „игре нултог збира“, ставивши аутоматски државе у региону у положај потенцијалних губитника. Политичке односе ЕУ и Русије обележило је одсуство дијалога о горућим питањима која би могла ескалирати у сукоб. Испоставило се да је лабаво стратешко партнерства између Брисела и Москве имало више симболичан значај. Двострука амбиција ЕУ да одржи привилеговане односе са земљама Источног партнерства и равноправно партнерство са Русијом, очито се суочила са практичним ограничењем. Додатно, одсуство усаглашене и конзистентне политике према Русији, од стране ЕУ, слабило је њену позицију, остављајући руској страни већи простор за маневрисање. У оквирима крхке сарадње ЕУ и Русије, реалност на терену створена у деценији након реизбора Владимира Путина на место председника Руске Федерације (укључујући две самопроглашене „народне републике“ у источној Украјини и Крим), променила је међународну политику, чини се неповратно, а избијање руско-украјинског рата поново актуелизовало питање перспективе односа Европске уније и Русије у условима новонастале геополитике.

У оквиру настојања да се односи са Русијом побољшају, француски председник Макрон, на почетку свог првог мандата, истакао је да односи са Русијом заузимају значајно место, уз оцену да Русију не треба доживљавати као непријатеља ЕУ и НАТО.³⁴ Редифинисање односа са

³⁴ Невена Станковић, „Главне одреднице спољне политике Емануела Макрона“, *Међународна политика*, vol. 71, бр. 1179–80, 2020, 78–80.

Руском Федерацијом наметнуло се као један од главних циљева Макронове спољне политике, а сличан став Макрон је поновио и уочи НАТО самита 2019.³⁵ И бивша немачка канцеларка Ангела Меркел (*Angela Merkel*), одржавала је редовну и конструктивну комуникацију са Кремљом. Ипак, руска војна интервенција у Украјини, у фебруару 2022. године, бацила је ново светло на свеукупне међународне односе, уздрмавши иницијативе појединих држава чланица да се односи Европске уније и Русије иоле побољшају. Иако је руско-украјински рат иницирао промене у безбедносним политикама појединих чланица, ЕУ је успела да испољи до сада највеће јединство у својој политици санкција према Русији. Из визуре ЕУ, поступци Владимира Путина у погледу инвазије на Украјину оцењују се као грешка која је оштетила не само интересе и будућност Русије, већ ефективно блокирала и изгледе за мирна решења у будућности, чак и након његовог политичког одласка.

На тим основама, Европска комисија је од фебруара 2022. године одиграла кључну улогу у припреми и спровођењу осам пакета рестриктивних мера против Русије. Кроз свеобухватне пакете санкција које је ЕУ усвојила, државе чланице циљале су на систематски прекид економских веза са Русијом. Руска војна интервенција ујединила је већину држава чланица ЕУ, барем у погледу осуде руског деловања у Украјини и потенцирању става да Русија својим акцијама крши међународно право.³⁶ Ипак, одржање јединства и правца које је Унија испољила током рата, захтевају од ње додатне капацитете, с обзиром на изазове са којима се суочава.

Због уведених санкција Русији, Немачка, као најважнији трговински партнер Русије у ЕУ, забележила је пад извоза у Русију од 34 одсто у првој половини 2022. године, у поређењу са истим периодом претходне године.³⁷ Русија је тако склизнула са четрнаестог на двадесет пето место по дестинацијама за немачки извоз, у датом периоду. Додатно, заостравање ситуације у Украјини, упркос вишегодишњем неслагању међу чланицама ЕУ око завршетка гасовода Северни ток 2, утицало је да немачки доносиоци одлука нагло обуставе одобрење пројекта.³⁸ Немачка и земље чланице ЕУ које су у великој мери зависне од руског

³⁵ Charles Bremner, "Russia is no longer our enemy, Macron tells NATO before summit", *The Times*, November 29, 2019.

³⁶ Поједини стручњаци полазе од претпоставке да иако је прекршила међународно право, Русија делује у складу са сопственим интересима те, сходно томе, руско кршење кључних норми међународног права може се оценити и као тест међународног правног поретка, чија отпорност зависи првенствено од реакције међународне заједнице.

³⁷ *Außenhandel mit Mittel- und Osteuropa noch robust*, <https://www.ost-ausschuss.de/de/aussenhandel-mit-mittel-und-osteuropa-noch-robust>, 10/1/2023.

³⁸ Sarah Marsh, "Germany freezes Nord Stream 2 gas project as Ukraine crisis deepens", *Reuters*, February 22, 2022.

гаса, показале су озбиљнију спремност да развијају алтернативне изворе енергије (на Блиском истоку, у Норвешкој и САД), углавном за снабдевање течним природним гасом. Овакве претензије одвајања Европе од руске нафте и гаса (које се могу тумачити у контексту притиска на руски економски модел), као крајњи циљ имале би окончање и енергетских односа који су бележили узајамну корист близу пет деценија.

Одлука ЕУ из јуна 2022. године да Молдавији и Украјини додели статус кандидата за чланство у ЕУ, а Грузији статус потенцијалног кандидата, из руског угла је перципирана као одговор ЕУ на украјински сукоб, и може се тумачити као „признање” и наставак њеног геополитичког надметања са Русијом.³⁹ У том контексту, и предлог о оснивању Европске политичке заједнице, у октобру 2022, одражава покушај ближе сарадње са европским земљама које не подржавају Русију у тренутном рату.

Наведене поставке упућују на закључак да је Рат у Украјини насилно оголио спорна питања, присутна у различитим аспектима међусобних односа ЕУ и Русије. Као крајњи показатељ раскола који је обележио односе Русије и Запада у периоду након Хладног рата, рат је чини се нанео непоправљиву штету односу ЕУ и Русије, бришући изгледе за изградњу минималног поверења у скорој будућности. Говорећи о украјинској кризи, одлука Русије да изврши инвазију на Украјину 24. фебруара 2022. године може се посматрати као најновија фаза текућег сукоба који је почео 2014. године, а датира заправо од распада СССР-а и „наранцасте револуције” 2004. године. У контексту односа ЕУ и Русије, руски напад на Украјину може се тумачити као последњи реметилачки фактор у довољно лабавим односима два актера, због чега је у скорој будућности и са актуелним режимом у Москви, тешко очекивати ресетовање односа. Политички дијалог између ЕУ и Русије, који је у прошлости занемариван, са ратом и санкцијама које су уследиле доживео је тотални дебакл.

Иако је било какво приближавање Русије и ЕУ мало реалан сценарио у овом тренутку, изналажење *modus vivendi* са Русијом, у ситуацији када међународни односи бележе историјску прекретницу, намеће се као неопходност. Ефикасно решавање кључних актуелних и будућих отворених међународних питања, не може бити остварено без активног ангажовања ова два актера. Неминовност (селективног) учешћа ЕУ и Русије у важним глобалним питањима, не могу се у потпуности обуставити и представљају главни разлог за преиспитивање тренутних узајамних односа, приступа, мера и очекивања.⁴⁰ У тим оквирима чини

³⁹ “Euco 24/22, Co Eur 21 Concl 5”, European Council, 24 June 2022.

⁴⁰ Ana Jović Lazić & Ivona Lađevac, “Redefining Russia-European Union Relations – Is it Possible to Overcome a Deep Crisis”, in Katarina Zakić & Birgül Demirtaş (eds.), *Europe in*

се да је проналажење задовољавајућег међународног оквира, који даје нормативну легитимацију одређеним руским поступцима (првенствено у прихватању статуса Крима као дела Руске Федерације), неминован сценарио у будућности.⁴¹

*Како даље? Предуслови за *modus vivendi**

Оцењујући могућности редифинисања односа ЕУ и Русије, који би водили смисленој равноправној коегзистенцији у будућности, аутор идентификује више захтева који се постављају испред тренутно конфронтираних страна. Историја компликованог односа какав имају ЕУ и Русија, представља збир здруженог дејства већег броја фактора, у условима сложене политичке, економске и безбедносне интеракције. Самим тиме, потребно је реално критичко сагледавање неуспеха из прошлости, како би се поставили нови темељи у различитим аспектима овог односа, а у циљу изградње новог, одрживог модела безбедног међународног окружења.

У контексту заједничког суседства, тренутни наративи који се тичу прошлости, али и визија будућности, дијаметрално су супротни, па би размишљање о било каквом политичком дијалогу захтевало темељно стратешко преиспитивање свих конфронтираних актера. У тим оквирима, у складу са поставкама неокласичног реализма, промена парадигме у односу на Источну Европу, која се углавном квалификује као „пост“ простор или пак „суседство“ Уније, заслужује посебну пажњу. Одустајање од наметнутих перцепција, значило би сагледавање Источне Европе као дела европског континента која се протеже од Атлантика до Урала, што би могла бити почетна основа за успостављање регионалне структуре која би водила оптималној политичкој сарадњи, економској размени и међудруштвеним односима.

Превазилажење неспојивих позиција ЕУ и Русије у домену европске безбедности, иако мало реално у овом тренутку, за почетак би значило одустајање Русије од „игре нултог збира“ и крутог тумачења међународног права које она подржава гласно када су у питању руски интереси. ЕУ и Русија негују различите погледе на међународне односе, у којима лежи стални потенцијал за дубље несугласице. Овде се првенствено мисли на приврженост ЕУ либералним вредностима, интеграцији и мултилатерализму, с једне стране, и Русије суверенитету,

Changes: The Old Continent at a New Crossroads, Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies, 2021, 232.

⁴¹ Tuomas Forsberg & Hiski Haukkala, "Could it have been Different? The Evolution of the EU-Russia Conflict and its Alternatives" in Cristian Nitoiu (ed.), *Avoiding A New 'Cold War': The Future of EU-Russia Relations in the Context of the Ukraine Crisis*, LSE, 2016, 12-13.

безбедности и плурализаму, с друге стране. Различити приступи међународним односима имплицирају и различита тумачења међународног права, па два актера имају и супротне ставове у погледу легитимне употребе силе у међународној политици. На темељу крутог тумачења међународног права, Русија гласно подржава употребу силе у складу са својим интересима, видевши је као нормалну појаву у светској политици, док ЕУ употребу силе види као крајње средство и ургентну меру након исцрпљених претходних средстава. Потенцијално приближавање оваквих ставова захтевало би од ЕУ да не буде искључива према руском приступу међународним односима и међународном праву, одбацујући га као нецивилизованог, а од Русије свакако флексибилнији приступ међународном праву.

Формулисање агенде са „лаким вредностима“ за бављење Русијом, у односу на глобална питања (са фокусом на Украјини), уз усаглашен минимални скуп заједничких принципа у међународним односима (који би се тицали суверенитета, територијалности, дипломатије и управљања глобалним питањима) намећу се Унији као приоритет. С обзиром на важност области у којима ЕУ и Русија имају заједничке интересе и селективно учешће, даљи покушаји изолације Русије, без обзира на њену позицију, не могу представљати дугорочно решење. Иако представљају одговор на актуелна дешавања у Украјини, санкције нису адекватан начин да ЕУ постигне реалне стратешке циљеве у овој земљи, независно од чињенице да имају ефекат преливања на земље које нису у сукобу.⁴²

Како су током рата, подршка и помоћ у спровођењу унутрашњих реформи у Украјини од стране ЕУ добиле на значају, очигледно је да Украјина рачуна на даљу активност процеса европских интеграција, практичне резултате и квалитет односа са ЕУ. Тренутно, у оквиру Европске суседске политике, приоритет би требало ставити на Украјину, најпре у циљу помоћи опстанка државе, али и у циљу промовисања реформи и политике интеграције.⁴³ Ипак, у ширим оквирима посматрано, Европска суседска политика захтевала би озбиљнију надоградњу, кроз осмишљавање озбиљнијег и проактивнијег приступа. Уколико би ЕУ успешно покренула процес трансформације и демократизације у постсовјетским земљама, могла би се супротставити аргументу руског руководства да се овакве реформе не могу одвијати у постсовјетским земљама. За Украјину су безбедносна питања тренутно крајњи приоритет, што у овом случају значи појачану војно-техничку

⁴² Ana Jović Lazić & Ivona Lađevac, "Redefining Russia-European Union Relations – Is it Possible to Overcome a Deep Crisis", *op. cit.*, 231.

⁴³ Док се Источно партнерство фокусирало на трансформацију без интеграције, нова политика би требало да се концентрише на реформе с циљем интеграције у ЕУ.

сарадњу са земљама ЕУ, као и консолидовану војну подршку Европске уније и НАТО.⁴⁴

С озиром на амбивалентне амбиције ЕУ да дејствује као геополитички актер док промовише меку моћ, дугорочно посматрано, формулисање новог правца спољне политике ЕУ неминован је сценарио у будућности. У том смислу, постављање плуралистичког оквира спољне политике, који подржава државе са различитим интересима и вредностима, уместо искључивог ширења својих вредности, једини је реалан начин очувања меке моћи ЕУ, а тиме и повратка пољубљеног међународног кредибилитета. Ако се украјинска криза посматра делом и као резултат колизије два политичка система са различитим идеологијама, које се узајмно искључују, за заједничко суседство потребно је створити такав оквир где ЕУ не може једнострано извозити своје норме, а Русија не може остати затворена за прихватање либералних вредности. Заоштравање односа између Европе и Русије, услед актуелног рата, представља комбинацију историјских избора и грешака учињених са обе стране, па се проналажење конструктивног решења намеће као озбиљан изазов. Разматарање наведених предуслова може послужити као полазна тачка за реално сагледавање прошлости и нови поглед ка будућности, неопходан за изградњу било каквог поверења и *modus vivendi*.

Закључак

Као део шире конфронтације Русије и ЕУ, рат у Украјини је већ оптерећене односе ЕУ и Русије додатно заострио, уводећи постојећу тензију у неизвесне и непредвидиве токове. Поставке неокласичног реализма делом дају одговор на питање зашто су односи ЕУ и Русије доспели у ову фазу, упућујући и на вишеструке разлоге избијања текућег сукоба у Украјини. Неки од њих се *de facto* приписују унутрашњој структури Украјине, унутрашњим разликама, као и монистичкој верзији национализма. Остали разлози везују се за руску перцепцију „агресивне експанзије“ ЕУ и НАТО на рачун њених виталних националних интереса у заједничком суседству. Део разлога за компликован однос какав имају ЕУ и Русија, потиче и од инхерентних тензија у спољној политици ЕУ које је рат насилно оголио. Логика растуће конкуренције око ривалских регионалних пројеката и различити ставови према међународним структурама управљања, постепено је произвела међусобне негативне перцепције и довела до смањења поверења на релација ЕУ–Русија. Уместо прагматичне сарадње

⁴⁴ Mykhailo Pashkov, “Advantages and features of the new Polish-German Initiative”, *Partnership for Enlargement*, 2022, ECFR Warszawa, 2.

предвиђене у иницијалном стратешком партнерству, односи Европе и Русије постепено су развијали карактеристике борбе за моћ, која кулминира 24. фебруара 2022. године. Иако се чинило да је током 2014. и 2015. године украјинска криза стављена под контролу, многе противречности које украјинско питање носи са собом, као и мањак воље за имплементацијом Минских споразума, довели су до руске војне операције осам година након првих сукоба на овом простору. Њен глобални политички и економски утицај данас је очигледан и представља прекретницу у међународним односима.

Ипак, упркос политичком и стратешком јазу који постоји на сложеној релацији ЕУ–Русија, тешко је замисливо да Русија у потпуности окрене леђа Европи. Иако у изазовном тренутку, проналажење предуслова за одржив *modus vivendi* између ЕУ и Русије намеће се као приоритет и вероватно једини реалан сценарио за равноправну коегзистенцију у будућности. У складу са неокласичним реалистичким гледиштем да претње нису нужно резултат деловања системских фактора (иако је и то могуће), већ начина на који их лидери и други релевантни актери конструишу путем својих уверења и идеја, Русија и ЕУ се позивају на подељену одговорност, уз обострано критичко сагледавање неуспеха из прошлости, у различитим доменима узајамног односа. У оквиру размишљања о новом одрживом моделу безбедног међународног окружења, обе стране су позване на темељно стратешко преиспитивање, као основе за редефинисање својих политика у времену које предстоји. Усаглашен минимални скуп заједничких принципа у међународним односима, одустајање Русије од „игре нултог збира“, формулисање новог плуралистичког оквира спољне политике ЕУ и, коначно, нова парадигма у односу на Источну Европу, неки су од предуслова за изградњу мање конфронтирајућег односа ЕУ и Русије у догледној будућности.

Библиографија

- “A Strategic Compass For Security And Defence For a European Union that protects its citizens, values and interests”, European Council, March 21, 2022.
- Außenhandel mit Mittel- und Osteuropa noch robust*, <https://www.ost-ausschuss.de/de/aussenhandel-mit-mittel-und-osteuropa-noch-robust>, 10/1/2023.
- Al-Rodhan Nayef, “Implications for Geopolitics and Outer Space Security”, in Thomas Greminger & Tobias Vestner (eds.), *The Russia–Ukraine War’s Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis*, Centre for Security Policy, Geneva, 2022, 13–17.

- Bremner Charles, "Russia is no longer our enemy, Macron tells Nato before summit", *The Times*, November 29, 2019.
- De Pedro Nicolás, Panagiota Manoli, Sergey Sukhankin & Theodoros Tsakiris, *Facing Russia's Strategic Challenge: Security Developments from the Baltic Sea to the Black Sea*, European Parliament's Committee on Foreign Affairs, Brussels, 2017.
- Здравковић Невена, „Препакивање моћи у Европи: Рат у Украјини ослабио осовину и дао ветар у леђа амбицијама Пољске и источних чланица ЕУ”, *Euronews Serbia*, 15. јануар 2023.
- Vladislav Zubok, "Europe-Russia Relations Before and After 2014", in Cristian Nitoiu (ed), *Avoiding A New 'Cold War': The Future of EU-Russia Relations in the Context of the Ukraine Crisis*, LSE, 2016, 3-5.
- "Euco 24/22, Co Eur 21 Concl 5", European Council, 24 June 2022.
- Is the end of the Russian-Ukrainian war in sight?*, IFIMES, https://www.ifimes.org/en/researches/2023-ukraine-is-the-end-of-the-russian-ukrainian-war-in-sight/5130?_t=26/1/2023.
- Lobell E. Steven, Norrin M. Ripsman & Jeffrey W. Taliaferro, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
- Jović-Lazić Ana & Ivona Lađevac, "Redefining Russia-European Union Relations – Is it Possible to Overcome a Deep Crisis", in Katarina Zakić & Birgül Demirtaş (eds.), *Europe in Changes: The Old Continent at a New Crossroads*, Institute of International Politics and Economics & Faculty of Security Studies, 2021, 215-235.
- Jović-Lazić Ana & Ivona Lađevac, "Ukrainian Crisis as a Security Challenge of the Contemporary World", in Branislav Đorđević, Taro Tsukimura & Ivona Lađevac (eds.), *Social and Economic Problems and Challenges in the Contemporary World*, Doshisa University & IPE, 2017, 112-141.
- "JOIN(2015) 50 final", European Commission, November 18 2015.
- "Joint Communication On Eu-Russia Relations – Push Back, Constrain And Engage", European Commission, October 10, 2022.
- Konrad Lea, Murad Nasibov, Fabian Schöppner & Andrea Gawrich, "Russia's Invasion of Ukraine: Reactions from IOs and other Key Regional Actors Global and Regional Implications", *Eurasia Global Policy Paper*, JLU, no. 1/11, 2022, 1-17.
- Kudelia Sergiy, "Ukraine Crises and the Limits of Transatlantic Cooperation", in Gordon Friedrichs, Sebastian Harnisch, Cameron G. Thies (eds.), *The Politics of Resilience and Transatlantic Order: Enduring Crisis?*, Routledge Taylor & Francis Group, 2019, 37-53.
- Mearsheimer J. John, "Why the Ukraine Crisis Is the West' Fault – The Liberal Delusions That Provoked Putin", *Foreign Affairs*, vol. 93, no. 5, 2014, 77-84.

- Marsh Sarah, "Germany freezes Nord Stream 2 gas project as Ukraine crisis deepens", *Reuters*, February 22, 2022.
- Meister Stefan, *A Paradigm Shift: EU–Russia Relations after the War in Ukraine*, *Carnegie Europe*, <https://carnegieeurope.eu/2022/11/29/paradigm-shift-eu-russia-relations-after-war-in-ukraine-pub-88476>, 15/12/2022.
- Новаковић Игор & Јована Богосављевић, „Европска унија и Руска Федерација – питање санкција”, *ISAC Policy Perspective*, ISAC Fund, 2018, 1–4.
- Pashkov Mykhailo, "Advantages and features of the new Polish-German Initiative", *Partnership for Enlargement*, 2022, ECFR Warszawa.
- Петровић Драган & Рајко Буквић, *Украјинска криза 2013–2019*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2019, 112.
- Policy Statement by Olaf Scholz, Chancellor of the Federal Republic of Germany and Member of the German Bundestag, 27 February 2022 in Berlin*, The Federal Government, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/search/policy-statement-by-olaf-scholz-chancellor-of-the-federal-republic-of-germany-and-member-of-the-german-bundestag-27-february-2022-in-berlin-2008378>, 20.11.2022.
- "Putin Says Conflict in Eastern Ukraine 'Looks Like Genocide'", *AP*, December 10 2021.
- Rose Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, vol. 51, no. 1. 144–172.
- "Russia recognizes independence of Ukraine separatist regions", *DW*, February 21, 2022.
- Sakwa Richard, "External Actors in EU-Russia Relations: Between Norms and Space", in Cristian Ntiou (ed.), *Avoiding A New 'Cold War': The Future of EU-Russia Relations in the Context of the Ukraine Crisis*, LSE, 2016, 86–92.
- "Све о Минским споразумима", *Sputnik*, 10. decembar 2022.
- Siddi Marco, "Germany: The Leader of the EU's Russia Policy", in Marco Siddi (ed.), *EU member states and Russia: National and European Debates in an Evolving International Environment*, Finnish Institute of International Affairs, 2018, 23–40.
- Споразум из Минска: Примирје у Украјини од 15. фебруара*, <http://www.ambasadarusije.rs/sr/vesti/sporazum-iz-minska-primirje-u-ukrajini-od-15-februara>, 16/10/2022.
- Станковић Невена, „Главне одреднице спољне политике Емануела Макрона”, *Међународна политика*, vol. 71, no. 1179–80, 2020, 65–94.
- "Shared Vision, Common Action: A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy", EEAS, June 2016.
- Tampubolon Manotar, "Russia's Invasion of Ukraine and its Impact on Global Geopolitics", *European Scientific Journal*, vol. 18, no. 20, 2022, 48–70.

- Titov Alexander, "Russia and the EU: The Global Cooperation Agenda", in Cristian Ntiou (ed.), *Avoiding A New 'Cold War': The Future of EU-Russia Relations in the Context of the Ukraine Crisis*, LSE, 2016, 81-85.
- Трапара Владимир, „Перспективе односа Русије и САД у светлу рата у Украјини: ‘обуздавање 2’”, *Међународни проблеми*, vol. 74, no. 4, 2022, 505-529.
- “The EU’s Russia policy: Five Guiding Principles”, European Parliament, February 2018.
- Ђорагић Денис, „Лисабонски уговор као одговор Европске уније на геополитичке изазове – осврт из 2015. године”, *Зборник најбољих мастер радова о ЕУ*, Факултет политичких наука, 2016, 117-141.
- Ukraine has always been a leader in peacemaking efforts; if Russia wants to end this war, let it prove it with actions – speech by the President of Ukraine at the G20 Summit*, www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-zavzhdi-bulaliderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141, 26/1/2023.
- Finaud Marc, "Implications for Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation", in Thomas Greminger & Tobias Vestner (eds.), *The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis*, Centre for Security Policy, Geneva, 2022, 30-33.
- Forsberg Tuomas & Hiski Haukkala, "Could it have been Diferent? The Evolution of the EU-Russia Conflict and its Alternatives" in Cristian Nitoiu (ed.), *Avoiding A New 'Cold War': The Future of EU-Russia Relations in the Context of the Ukraine Crisis*, LSE, 2016, 8-14.
- François-Blouin Juliette, "Implications for International Security Law", Thomas Greminger & Tobias Vestner (eds.), *The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis*, Centre for Security Policy, Geneva, 18-20.
- Cadier David, "France's Russia Policy from Europeanisation to Macronisation", in Marco Siddi (ed.), *EU member states and Russia: National and European Debates in an Evolving International Environment*, Finnish Institute of International Affairs, 2018, 41-58.
- Walts Kenneth, *Theory of International Politics*, 1979, New York: McGraw-Hill
- Walts Kenneth, "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, vol. 25, no. 1, 6-40.